Vol. 6, No. 1 en 2, pag. 1—36 1 Mei 1941

BASTERIA

TIJDSCHRIFT VAN DE NEDERLANDSCHE MALACOLOGISCHE VEREENIGING

Over een merkwaardige variant van Baster's Natuurkundige Uitspanningen

door

Dr. H. ENGEL,

Zoölogisch Museum Amsterdam.

In catalogus No. 87 van de fa. Burgersdijk en Niermans te Leiden werd onder No. 147 een exemplaar van Baster's Natuurkundige Uitspanningen aangeboden, dat op twee platen een merkwaardige afwijking van de gewone exemplaren vertoonde en daarom werd gekocht voor de Bibliotheek van „Natura Artis Magistra" te Amsterdam. Het exemplaar bleek afkomstig te zijn uit de beroemde bibliotheek van Dr. med. Corn. Henr. à Roy.

Op plaat III van het 1e deel namelijk ziet men (in plaats van de figuren IV—VII, voorstellende resp. een polypje, een heremietkreeft, een doômansduim en een opengesneden idem): Fig. IV, een oesterschelp in binnenaanzicht, waarop een samengetrokken anemoon, Fig. V, een oesterschelp van terzijde gezien met een geheel uitgestrekte anemoon, Fig. VI, hetzelfde, met een half gesloten anemoon. Links onderaan staat: *I. Rhodius ad vivum pinxit.* Verder is de „uitlegging" der platen normaal en past dus niet op deze plaat.

Op plaat IV van het eerste deel ziet men minder afbeeldingen, namelijk ontbreken de figuren 9, 10, 11 en 12. Ook hier past de „uitlegging" niet bij deze plaat.

Maitland in het Tijdschr. der Nederl. Dierk. Vereen. (1) II, 1876, p. 8 vermeldt de variant van Pl. III, maar meent ten onrechte, dat deze een latere staat van deze plaat voorstelt. Hij vond de plaat voorkomend in een exemplaar van de bekende titeluitgave van 1817 te Utrecht bij Paddenburg en van Dijk.

Ter vergelijking werden in diverse bibliotheken de exemplaren van Baster's Natuurkundige Uitspanningen opgevraagd. Het bleek, dat deze, behalve vele verschillen in papiersoort en in de kleuring der figuren, nog twee onregelmatigheden vertoonen.

Sommige exemplaren hebben rechts bovenaan Pl. V van deel I de notitie *Bladz. 473,* bij anderen is dit ten deele uitgewischt, bij weer anderen ontbreekt deze aanduiding geheel, terwijl tenslotte de overigen hier gewoon *Tab. V* hebben.

Bij de meeste exemplaren vindt men op Tab. IX van Deel II eenvoudig de aanduiding *Tom. II* in de linkerbovenhoek en de aanduiding *Tab. IX* in de rechterbovenhoek. Bij één exemplaar echter ontbreken deze beide aanduidingen.

Verdere verschillen betreffen slechts het feit, of men bij het binden al dan niet de algemeene titelbladen van deel I en deel II gebruikte, en of men daarbij de titelbladen van de drie stukken, waaruit elk deel is samengesteld, ter plaatse aanbracht.

In een compleet exemplaar vindt men nl. allereerst een titelblad: NATUURKUNDIGE / UITSPANNINGEN, / BEHELZENDE / EENIGE WAARNEEMINGEN, / OVER SOMMIGE / ZEE-PLANTEN EN ZEE-INSECTEN, / BENEVENS DERZELVER / ZAADHUISJES EN EIJERNESTEN / DOOR / JOB BASTER, / DOCTOR IN DE MEDICIJNEN, LID DER KEIZERLIJKE ACADE- / MIE, EN DER KONINGLIJKE ENGELSE, EN HOLLANDSE / MAATSCHAPPIJEN DER WETENSCHAPPEN. / *EERSTE DEEL.* / vignet / TE HAARLEM, / bij J. BOSCH, *1762.* / . Vervolgens met gelijke tekst (het woord Uitspanningen alleen met gesloten i.p.v. open letter) en met een ander vignet het titelblad van het *Eerste Stukje, 1759.* Hierop volgt een opdracht aan Pieter van Musschenbroek met aan de achterzijde een citaat uit Réaumur. Dan blz. 5—54, 6 platen, Inhoud, Drukfeilen. Vervolgens weer een titelblad, gelijk aan het vorige, maar *Tweede stukje, 1760,* een opdracht aan Baster's schoonvader Willem Vink, Med. Dr. te Rotterdam en een citaat uit Cicero, tekst pag. 61—110, platen 7—10, Inhoud en Druk-

feilen. Dan volgt met gelijke tekst als de vorige het titelblad voor het *Derde Stukje, 1761*, een opdracht aan Laur. Theod. Gronovius en een citaat uit Cicero, tekst pag. 117—169, platen 11—16, Inhoud, Drukfeilen, Bladwijzer der 3 eerste stukjes vormende het eerste deel. Dan volgt het titelblad van het *Tweede deel, 1765*, met gelijke letter en vignet als dat van het eerste deel. Vervolgens titelblad *Tweede deels, eerste stuk, 1762*, een opdracht aan Philip Miller en een citaat uit Cicero, tekst pag. 5—50, platen 1—4, Inhoud, Drukfeilen. Daarna titelblad voor *Tweede deels, tweede stuk, 1765*, een opdracht aan Johannes Burmannus en een citaat uit de Religio medici, vervolgens tekst pag. 55—108, platen 5—9, Inhoud. Dan het titelblad van *Tweede deels, derde stuk, 1765*, een opdracht aan Carolus Linnaeus en citaat uit Verh. Zw. Acad., dan tekst pag. 115—167, platen 10—13, Inhoud en Bladwijzer der drie laatste stukjes vormende het tweede deel.

De Utrechtsche titeluitgave, die volgens opgave van de Vereen. t. Bevordering v. d. Belangen des Boekhandels in 1817 verscheen, zonder jaar, mist alle acht oorspronkelijke titelbladen alsmede de opdrachten en heeft hiervoor slechts twee nieuwe titelbladen, een voor het eerste en een voor het tweede deel met een iets gewijzigde titel: NATUURKUNDIGE / UITSPANNINGEN, / BEHELZENDE EENE / BESCHRIJVING, / VAN MEER DAN VIER HONDERT / PLANTEN EN INSECTEN, / KEURIG NAAR HET LEVEN AFGEBEELD. / DOOR / J. BASTER / Vernieuwde Hollandsche Uitgave / EERSTE (resp. TWEEDE) DEEL / TE UTRECHT, BIJ / O. J. VAN PADDENBURG en O. J. VAN DIJK, / Boekdrukkers en Boekverkoopers /.

Van de Latijnsche editie, die in alle feitelijke bijzonderheden met de Hollandsche overeenstemt, ook in de jaartallen, kreeg ik slechts 3 exemplaren in handen, een volledig exemplaar is aldus samengesteld: Titelblad: JOBI BASTERI / MED. DOCT., ACAD. CAES., SOCIETAT. / REG. LOND. ET HOLLAND. SOCII / OPUSCULA / SUBSECIVA, / OBSERVATIONES MISCELLANEAS / DE / ANIMALCULIS ET

PLANTIS /QUIBUSDAM MARINIS, EORUMQUE / OVARIIS ET SEMINIBUS / CONTINENTIA. / *TOMUS PRIMUS.* / vignet / HARLEMI, / Apud JOANNEM BOSCH, *1762.* Dan volgt het titelblad van het eerste stukje: *Liber Primus 1759,* vervolgens weer de opdracht (hier in het Latijn) aan Musschenbroek, het citaat uit Réaumur, tekst pag. 1—46, Contenta, Corrigenda, Tab. 1—6. Zoo men ziet, stemt dit alles precies overeen met de Hollandsche uitgave. Zoo is het ook met de dan volgende *Liber II, 1760,* die pag. 53—95 bevat en *Liber III, 1761,* die pag. 101—148 bevat en de Index rerum. Ook geheel overeenstemmende is *Tomus secundus 1765,* bestaande uit *Tomus secundus, Liber primus 1762,* (p. 5—47), *Tomus secundus, Liber secundus, 1765* (p. 53—99) en *Tomus secundus, Liber tertius 1765* (p. 105—150 en een Index rerum voor het tweede deel). De platen als in de Hollandsche uitgave.

De volgende exemplaren konden vergeleken worden:

Uit de Univ. Bibl. Utrecht: compleet, op tab. V: *Bladz. 473.*

Uit de Bibl. N. Artis M., titelbladen der stukjes ontbreken, het *Bladz. 473* op Tab. V is later uitgewischt.

Uit Bibl. Mej. W. S. S. van Benthem Jutting, als vorige.

Uit Univ. Bibl. Amsterdam: de titelbladen der twee deeltjes ontbreken, op Tab. V staat niets op de plaats van de aanduiding *Bladz. 473.* Op Tab. IX van Tom. II missen de beide aanduidingen: *Tom. II* links boven en *Tab. IX* rechts boven.

Uit de Ned. My t. Bev. der Geneesk. (U.B. A'dam): een compleet, maar ongekleurd exemplaar, op Tab. V van deel I staat *Tab. V* in plaats van *Bladz. 473.*

Uit Univ. Bibl. Leiden: als vorige.

Uit Bibl. P. J. van der Feen: vernieuwde Holl. Uitg. (zie boven): op Tab. V van deel I geen aanduiding op de plaats van *Bladz. 473.*

Uit Univ. Bibl. Groningen (vroeger Mus. Zool. aldaar): hier ontbreken de titelbladen der stukjes. Tab. III en Tab. IV zijn gelijk aan onze variant! Op Tab. V staat geen aanduiding.

De volgende Heeren waren zoo vriendelijk mij mede te deelen, dat de exemplaren uit hun bibliotheek geen afwijkingen op Pl. III en IV vertoonden: Dr. D. MacGillavry (2 ex.: een gewoon en een van de vernieuwde editie), W. H. Wachter, Dr. C. O. van Regteren Altena, Dr. F. P. Koumans (ex Mus. Nat. Hist. Leiden: op Tab. V de aanduiding *Tab. V*).

Uit de Bibl. Entomol. Vereen. een exemplaar van de Latijnsche editie, waaraan vele platen ontbreken, o.a. Pl. V. Achterin is een aankondiging gebonden, dat eerlang zal verschijnen het tweede stukje, met een opgave van den inhoud, in het Hollandsch en in het Latijn.

Uit de Kon. Bibl.: een Latijnsche editie, waarin de titelbladen der stukjes ontbreken, op Tab. V. is dit laatste met potlood bijgeschreven, omdat de aanduiding ontbrak.

Uit de Bibl. van N. Artis M.: slechts twee eerste stukjes van de Latijnsche editie, ongekleurd. Op tab. V staat *Tab. V*.

De genoemde afwijkingen laten zich nu op eenvoudige wijze verklaren. Baster publiceerde in de Philosophical Transactions van de Royal Society te Londen, Vol. L, Part 1, for the year 1757 (London 1758) p. 258—280: Observationes de Corallinis, iisque insidentibus Polypis, aliisque Animalculis Marinis. Hierbij waren vier platen, genummerd Tab. VII—X, waarvan de drie laatsten vrijwel overeenstemmen met Pl. II, III en IV van onze variant. De rangschikking der figuren is echter anders en de gravure is fijner en duidelijker uitgevoerd. Zoo vooral Tab. IX, Fig. VI der Transactions; men herkent daar zonder eenige moeite een half gesloten anemoon in een oesterschelp, terwijl op de overeenstemmende Tab. III, Fig. VI van de variant de anemoon zich moeilijk onderscheidt van de aangroeisels er neven. Als vele platen der Phil. Trans. werden deze gegraveerd door J. Mynde, terwijl ook de teekenaar I. Rhodius vermeld wordt. Dit artikel nu vertaalde Baster zelf voor het: Hollands Magazijn, een tijdschrift sedert 1750 uitgegeven door J. Bosch te Haarlem en bevattende belangrijke wetenschappelijke artikelen uit buitenlandsche tijdschriften, alsmede oorspronkelijke bijdragen, zelfs poëzie. Nadat deel I van dit

Tijdschrift (dat men raadplegen kan in de Kon. Bibl. en de Leidsche Univ. Bibl.) 1750—'52, in een voorlooper en drie stukken, was verschenen, werd Bosch drukker voor de Holl. My der Wetensch. te Haarlem en gaf haar Verhandelingen uit. Daarom stond de uitgave van het Hollands Magazijn stil. In 1756 echter begon deel II te verschijnen en kondigde Bosch aan, dat hij de origineele bijdragen aan de Holl. My zou laten, maar dat belangrijke buitenlandsche publicaties in het Hollands Magazijn zouden worden besproken of vertaald.

In deel III, eerste stuk van het Hollands Magazijn (zonder jaar, 1757 à 1758) verschijnt dan: Waarnemingen over het Zee-mos, de daar op zittende Polypi en andere in zee-water gevondene insecten, door Job Baster, Med. Doctor te Zirikzee, Lid van de Kon. Societeit te Londen en der Hollandsche Maatschappije der Weetenschappen, opgeregt te Haarlem. Overgegeeven aan de Koninglijke Engelse Societeit te Londen en den 12 Mei 1757 met goedkeuring in die Vergadering voorgeleezen. De *Inhoud* van het 3e deel vervolgt nog: „en tans onder derzelver Transactien gedrukt. Vertaalt door den schrijver." Ook de vier platen worden er bij gegeven, een bewijs, dat Bosch moeite noch kosten spaarde voor zijn Hollands Magazijn. De platen zijn opnieuw gegraveerd en in *deze* platen herkennen we die van onze variant der Uitspanningen. De figuren werden in verband met het formaat iets anders gerangschikt als in de Phil. Trans., de uitvoering is iets minder fijn.

Tab. II van het Magazijn stemt precies overeen met alle Tab. II van de Uitspanningen en de Opuscula. Tab. III en IV zijn Tab III en IV van onze variant.

De „uitlegging" der platen in het Holl. Mag. luidt voor plaat III, Fig. IV: „Een grooter soort van Polypus, van de Vissers *Klapkonten* genoemt, zittende op een Oesterschulp als een knoopje, dat wat ruw aangeraakt zijnde al zijn Armen in zijn ligchaam getrokken heeft. Fig. V: De zelfde Polypus, zig zeer lang uitgestrekt en zijn Armen uitgespreid hebbende. Fig. VI: Het zelfde Dier, dat iets gevangen hebbende toesluit". Aldus moet dus ook luiden het bijschrift bij de platen III en IV van de variant.

Het is nu zonder meer duidelijk, dat Bosch als een goed handelsman gebruik maakte van de koperen platen, die hij voor het Hollands Magazijn had laten vervaardigen, toen hij de Natuurkundige Uitpanningen uitgaf. Tab. I is niet gebruikt. Tab. II werd zonder wijziging gebruikt. Op Tab. III werden Fig. IV—VI vervangen door nieuwe Fig. IV—VII. Op Tab. IV werden de figuren 9—12 ingevoegd. Dat dit inderdaad zoo is en niet, zooals Maitland veronderstelde, de variant een latere wijziging is, gemaakt voor de uitgave van 1817, bewijst ten overvloede het feit, dat men tusschen fig. VI en VII van Tab. III op $\frac{1}{4}$ van de hoogte gewoonlijk nog duidelijk, zij het vaag, iets van de arceering kan waarnemen van de oude fig. VI.

Het vraagstuk van *Bladz. 473* op Tab. V lost zich op overeenkomstige wijze op, wanneer wij opslaan de (ook bij Bosch gedrukte en uitgegeven) Verh. d. Holl. My IV, 1758, Bladz. 473: Over de Voortteeling en Eijernesten van sommige Hoorns en Zee-Insecten, door Job Baster. Hierbij is een plaat, die geheel overeenstemt met de Tab. V van de Natuurkundige Uitspanningen. Links bovenaan staat *Verhand. IV. Deel.* Rechts bovenaan staat: *Bladz. 473.* Terwijl dus blijkbaar het eerste dadelijk werd weggenomen toen men de plaat bestemde voor plaat V van de Uitspanningen, heeft men *Bladz. 473* eerst laten staan, zoodat een aantal platen gedrukt werden met deze aanduiding. Pas daarna werd ook dit *Bladz. 473* uitgewischt en aldus weer een groot getal platen gedrukt. Pas daarna heeft men op deze plaats *Tab. V* aangebracht. Van alle drie toestanden bezitten wij exemplaren.

De Tab. IX van deel II stemt overeen met de plaat in: Verh. Holl. My VII, blz. 246, echter werden de aanduidingen in de linker en rechter bovenhoek hier vervangen door *Tom. II*, resp. *Tab. IX.* Gelijk gezegd, bezitten wij een exemplaar, waar deze beide plaatsen nog leeg zijn.

Opgemerkt moet nog worden, dat Tab. VII van Tom. I drie figuren vertoont (I—III), die eerst gepubliceerd werden door Baster in: Phil. Trans. Roy. Soc. LII, 1761 p. 108: Dissertatio de Zoophytis, op de daarbij behoorende Tab. IV.

Interessant is het achterin Deel V van de Verhandelingen der Holl. Mij te lezen, dat bij J. Bosch te bekomen zijn: het 1e en het 2e stuk van de Natuurkundige Uitspanningen, ongekleurd tesamen voor *f* 1—16. „Naar het leeven afgezet", dus gekleurd, kost het 1e stuk *f* 2—10, het tweede stuk *f* 2—2. Van de Opuscula kosten Lib. I & II tesamen *f* 1—16. *Nagtglas* meldt l. c. p. 41, dat de beide uitgaven compleet kosten ongekleurd *f* 6.00 en gekleurd f 14.10.

Enkele opmerkingen over den persoon Job Baster.

Een levensbericht van Baster verscheen in Afl. 1 van Vol. I van dit Tijdschrift, p. 6—12. Een volledige opgave van zijn werken treft men aan in: *F. Nagtglas,* Job Baster, een geleerde Zeeuw, honderd jaren na zijn sterven herdacht, Middelburg, J. C. & W. Altorffer, 1875. Interessant is wat men over Baster leest in: *P. de Vos,* De Vroedschap van Zierikzee, Middelburg, 1931, p. 207, 213. In de Bijdr. t. d. Dierk. 27, 1939 p. 255 gaf ik meer literatuur. Evenzoo zie men: *Jansen en Wachter,* Personalia II, in: Ned. Kruidk. Arch. 50, 1940, p. 184. Opgemerkt worde nog, dat volgens Record Roy. Soc., Baster gekozen werd tot Fellow dier instelling op 1 Juni 1738. Ik voerde indertijd een uitvoerige correspondentie in de hoop een portret van Baster te vinden, mocht daar echter niet in slagen. Noch het Rijksbureau voor Kunsthistorische en Ikonographische Documentatie, noch Dr. J. van der Hoeven te Eefde, noch het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen kenden een portret. De Heer P. de Vos, oud-archivaris van Zierikzee, schreef mij indertijd (6 Aug. 1934): „Ten aanzien van de mogelijkheid, dat een portret van Dr. Job Baster onder zijn afstammelingen of onder die van zijn broeder of zuster zou kunnen berusten, dient er op gewezen te worden, dat hijzelf geen kinderen naliet, noch zijn broeder de notaris Alphonsus Baster, noch zijn zuster. Hijzelf stierf van de kinderen zijner ouders het laatst en de waarschijnlijkheid is groot, dat zijn tweede vrouw en weduwe Jacoba Vink, toen zij in 1775 Zierikzee verliet en naar Utrecht metterwoon vertrok, zijn portret of portretten heeft meegenomen. Zij stierf te Utrecht 29 Juli 1794,

nadat zij aldaar in 1777 hertrouwd was met Isaac Falck." Ook in het Oud-Archief te Utrecht kende men geen portret, maar was men zoo vriendelijk mij nader in te lichten omtrent de weduwe: „Het huwelijk van Jacoba Vink met Isaac Falck had hier (in Utrecht) 6 October 1777 plaats. De opgegeven datum van overlijden is juist, zij liet alleen haar man na en woonde aan de Oudegracht bij de Weerdpoort. Het archief van de momboirkamer geeft geen inlichtingen omtrent haar nalatenschap. Het zoeken naar een door haar eventueel gemaakt testament is, zonder eenige aanwijzing een onbegonnen werk".

Een idee van Baster's Bibliotheek en verdere wetenschappelijke bezittingen geeft de in de Bibliotheek van de Vereeniging tot Bevordering van de Belangen des Boekhandels onder No. 415 bewaarde: „Bibliotheca Basteriana, sive Catalogus Librorum ....ut et collectio ....instrumentorum, insectorum, conchyliorum aliarumque curiositatum ....quorum omnium fiet auctio in officina Luchtmanniana ad diem 18 martii et seq. 1776. Lugduni Batavorum". Het is interessant hier p. 80, nr. 6 op te merken: Het mikroskoopstel van Lyonet (thans in Artis).

Een malacologische slotopmerking.

Tot slot moge een opmerking van Mej. Van Benthem Jutting hier een plaats vinden: Maitland zegt in Ts. Ned. Dierk. Vereen. II p. 11, dat in het 2e deel der Natuurkundige Uitspanningen Pl. VIII Fig. 5—8 voorstellen: *Mactra crassatella* Lam. Dit is onjuist. Fig. 5—7 (niet fig. 8, die bij *Cardium rusticum,* dat is *Cardium edule* var. *rustica* behoort) stellen geen *Mactra crassatella* voor, maar: *Srobicularia plana* (Da Costa). Maitland komt waarschijnlijk aan die foutieve opgave door: *Bennet en van Olivier,* Naamlijst van Wormen in Nederland aanwezig, Nat. Verh. Holl. My d. Wetensch. XV, 1826, p. 118, die Baster citeeren onder *Mactra solida.*

Résumé.

A variety of Baster's Natuurkundige Uitspanningen (Opuscula Subseciva) is described in which Tab. III and IV of

Tom. I respectively show the same figures as Tab. III and IV of Baster's article in the Philosophical Transactions of the Roy. Soc. 50₁ 1757 p. 258—280, though the arrangement of the figures is different. It is shown that Baster translated this article in a Dutch scientific periodical of the time: Hollands Magazijn III₁. The editor J. Bosch at Haarlem had the four plates copied. Afterwards this same bookseller editing the Natuurkundige Uitspanningen and the Opuscula Subseciva made use of these plates after changing Fig. IV—VI on Pl. III in other Fig. IV—VII and adding Fig. 9—12 on Pl. IV. By some chance plates of the Hollands Magazijn seem to have been used for some copies of the Natuurkundige Uitspanningen, which explains the variety mentioned above. Pl. II was used without any change for Tom. I Tab. II.

Another variety has a kindred reason: Pl. V of Tom. I was first published in Verhand. Holl. My Haarlem, IV, 1758, p. 473 and accordingly some plates have *"Bladz. 473"* in the right upper corner, some have nothing and others the right indication: *Tab. V.*

Tab. IX of Tom. II was first published in Verh. Holl. My VII p. 246. One specimen of the Natuurkundige Uitspanningen has no indications in the upper corners of this plate, most plates however have on the left: *Tom. II,* on the right: *Tab. IX.*

A description of a complete specimen of the Opuscula (Uitspanningen) is given, showing the following title-pages: *Tomus Primus (Eerste Deel) 1762,* Liber Primus (Eerste stukje) 1759, Liber Secundus (Tweede Stukje) 1760, Liber Tertius (Derde Stukje) 1761; *Tomus Secundus (Tweede Deel)* 1765, Tom. II, Liber I (Tweede Deels eerste stuk) 1762, Tom. II Liber II (Tweede Deels tweede stuk) 1765, Tom. II Liber III (Tweede Deels derde stuk) 1765.

The article ends with some notes and literature on Baster's life and with a malacological remark by Miss W. S. S. van Benthem Jutting: Tom. II, Pl. VIII, Fig. 5—7 is *Scrobicularia plane* (Da Costa).